VI.

Biserica latina supt Stefan-cel-Mare.

Si in alta tara romaneasca Stefan ajunge, nu numai ctitor de biserica, dar si intemeietor de episcopie. La impacarea lui cu Matias Corvinul, in 1475, i se dadusera “mosii de adapost” in Ardeal: Cetatea-de-Balta pe Tarnave si, la Nord-Estul provinciei ardelenesti, Ciceul. De aceasta se tineau nu mai putin de saizeci de sate, si pentru dansele se asezara calugari si un egumen la Vad, pe Somes, unde Stefan facu si o inalta biserica de piatra pe care o avem si pana astazi.

Pana atunci in Ardeal nu erau decat mai mult Vladici ratacitori, cari strabateau tara hirotonisind preoti si impartind antimise slavone sau grecesti. Astfel intalnim la 1456 pe un Ioan, venit tocmai din Caffa Crimeii, unde, supt scutul Genovesilor, locuiau tot felul de neamuri, cu legile lor deosebite. Carmuirea catolica a lui Ioan Hunyadi, care era sprijinit de vestitul calugar Ioan de Capistrano, il prinse si-l trimese la Roma. Vladica de Vad, hirotonisit la Suceava, veni indata dupa aceasta. Concurenta Grecului Marcu, care se aseza la Feleac langa Cluj si-si facu acolo o biserica gotica, nu era de temut, cu toate ca el isi lasa un urmas episcopal, pe fiul preotului roman in casa caruia statea si care din Danciu se facu Daniil. Episcopii din Vad apar apoi cu numele lor, cum se va vedea, in vremea lui Petru Rares.

Astfel Stefan-cel-Mare daduse Moldovei organisarea definitiva a ierarhiei bisericesti, liberarea de supt controlul Patriarhiilor rasaritene, in ale caror contributii vedem cum intra Domnia si, in sfarsit, cladiri de arta originala si potrivita, in fiecare oras mai mare al terii si pe fiecare loc insemnat printr’o intamplare, trista sau glorioasa, in legatura cu desfasurarea mai noua a principatului moldovenesc.

In multele lui incurcaturi si greutati, el a facut numai rare ori o politica religioasa provocata de interesele sale politice, care-l puteau indrepta cate odata catre Puterile catolice. Pe cutare Franciscan ardelean venit la el in tara cu pretentii, spuindu-i ca Moldova fara ai lui s’ar fi pierdut de mult, el il dadu afara ca sa se vada in adevar cum ii va fi lui fara dansii. Cand, in 1476, bacalaureatul in decrete Petru de Insula merse la Roma pentru a cere ajutor de la Papa impotriva Turcilor cari amenintau Moldova cu peirea, Sfantul Scaun facu din acest trimes, - de buna sama dupa chiar cererea lui, - un “episcop al Moldovei”, atribuindu-i ca resedinta Baia. Neafland acolo destui credinciosi si destule mijloace de traiu potrivit cu demnitatea lui cea noua, Petru, un Italian, se stramuta, inca in cursul acestui an 1476, in Cetatea-Alba, care avea destui latini, cu asezarea statornica sau in trecere, pentru negustorie. Cand acest mare port al Moldovei ajunse in stapanire turceasca, Petru cazu in robie sau trebui sa plece. Alti “episcopi moldoveni”, cari se ivesc cu numire de la Roma, pana la moartea lui Stefan, au tot asa de putin rost real intre Romani sau strainii de alta lege de pe pamantul lor ca si episcopii de Siretiu sau cei de Arges, a caror serie urmeaza si mai departe, facand ca un titular fara resedinta sa urmeze altui titular zadarnic.